

Elżbieta Osewska

Katecheza rodzinna w polskich dokumentach katechetycznych

Studia nad Rodziną 7/1 (12), 35-48

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Elżbieta OSEWSKA

KATECHEZA RODZINNA W POLSKICH DOKUMENTACH KATECHETYCZNYCH

Katecheza rodzinna wyrasta z misji Kościoła, zatem działalność katechetyczna rodziny nie jest czymś przypadkowym, ale jednym z najważniejszych zadań rodziny. Między rodziną i Kościołem istnieją ścisłe więzi. Z jednej strony Kościół wychowuje rodzinę do wypełnienia powołania i realizacji zadań wynikających z polecenia Bożego, a z drugiej – sam się formuje na wzór rodziny. Dynamizm rodziny, relacje personalne między jej członkami, wspólną odpowiedzialność za jej rozwój Kościół bierze za własny ideał. Należy zatem mówić zarówno o uczestnictwie Kościoła w życiu rodziny, jak i o zaangażowaniu rodziny w życie i rozwoju Kościoła¹.

Rodzina jest zatem miejscem szczególnej syntezy i przenikania prawdy teologicznej oraz antropologicznej. Wspólnota rodzinna posiada bowiem swoje korzenie w planie samego Boga, który związał z nią specjalne powołanie, a zarazem obdarzył ją wyjątkowymi możliwościami. Rodzina jako komuniam osób pozostaje niezastąpionym miejscem dla pełnego rozwoju każdej ludzkiej osoby².

1. Określenie katechezy rodzinnej

Zafascynowanie nauczaniem religijnym w szkole sprawiło, iż do drugiej połowy XX wieku traktowano katechezę w rodzinie wyłącznie jako pomocniczą formę katechezy szkolnej lub parafialnej. Rodzice przekonani o własnych brakach w zakresie teologii, uznawali katechetów instytucjonalnych za najlepszych specjalistów i włączali się w działania katechetyczne parafii lub szkoły jedynie poprzez posyłanie dzieci na katechezę, sprawdzanie frekwencji w zajęciach katechetycznych oraz odpytywanie z zakresu zdobywanej wiedzy religijnej³.

¹ M. Majewski, *Pedagogiczno-dydaktyczne wartości katechezy integralnej*, Kraków 1995, s. 67.

² Por. J. Stala, *Podstawy teologiczno-antropologiczne katechezy rodzinnej*. Na podstawie dokumentów Magisterium soborowego i posoborowego, Tarnów 1998, s. 175-272.

³ M. Majewski, *Pedagogiczno-dydaktyczne wartości katechezy integralnej*, dz. cyt., s. 65.

Nowe spojrzenie na katechezę rodzinną przyniosły dokumenty Soboru Watykańskiego II i dokumenty posoborowe: „Dyrektorium Katechetyczne”, adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae*, adhortacja apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym *Familiaris consortio* Jana Pawła II oraz „Dyrektorium ogólne o katechizacji”.

Katecheza w rodzinie zaczęła przyjmować postać samodzielnej działalności katechetycznej realizowanej w domu rodzinnym. Przy czym początkowo był to jedynie przekaz prostych informacji religijnych, który stopniowo przekształcił się w „edukację wiary”, rozumianą przez jednych specjalistów jako budzenie wiary, przez innych jako umożliwienie dziecku pierwszych doświadczeń i ich poprawne omówienie lub inicjację sakramentalną dziecka, zespoloną z codziennym życiem wspólnoty rodzinnej⁴.

Katechetycy nie są zgodni co do określenia zakresu katechezy rodzinnej. Zdarza się, że katecheza rodzinna jest zawężana jedynie do prób realizacji katechezy w środowisku rodzinnym lub w odróżnieniu od katechezy w rodzinie, ograniczana do współpracy rodziców z katechezą szkolną i parafialną. Takie ujęcie jest jednak niewystarczające. Współczesna katecheza rodzinna nie może być sprowadzona wyłącznie do wdrożenia liturgicznego, formowania cnót chrześcijańskich lub przekazu i wyuczenia wiadomości religijnych⁵. Udział w kształtowaniu osobowej wiary wymaga od niej znacznie szerszego i głębszego ujęcia.

Katecheza rodzinna jest pojęciem ogólnym, odnoszącym się do katechezy i jej relacji z rodziną. Zawiera oddziaływania katechetyczne realizowane w środowisku rodzinnym, współpracę rodziny z katechezą instytucjonalną, działania katechetyczno-pastoralne podejmowane na rzecz rodziny oraz katechezę rodziców, rodziców chrześniwych, narzeczonych i dziadków. Obecne rozumienie katechezy rodzinnej jest znacznie pełniejsze niż ujęcie proponowane przed Soborem Watykańskim II. Obejmuje kształcenie i formację rodziców, chrześcijańskie życie rodzinne i działalność katechetyczną w rodzinie oraz zaangażowanie i współpracę rodziców z katechezą instytucjonalną, parafialną, ruchami i organizacjami religijnymi, a także wszelkimi instytucjami wychowawczy-

⁴ Por. E. Osewska, Kierunki współczesnej katechezy rodzinnej odczytane w literaturze pedagogiczno-katechetycznej, w: Drogi katechezy rodzinnej, red. E. Osewska, J. Stala, Poznań 2002, s. 12-25.

⁵ Por. A. Barth, Das Hauskatechumenat in der Geschichte und in Allgemeinen, w: Katechese-Gemeinde, red. B. Dreher, Graz-Wien-Köln 1970, s. 73-76; E. Osewska, Kierunki współczesnej katechezy rodzinnej, Suwałki 1998, s. 34-36.

mi⁶. Innymi słowy, chodzi o katechezę rodziców, katechezę w rodzinie i katechezę z rodziną.

2. Motywy powstania polskich dokumentów katechetycznych

Podczas plenarnego posiedzenia Konferencji Episkopatu Polski w dniu 20 czerwca 2001r. zostały zatwierdzone dwa istotne dokumenty katechetyczne: „Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce”⁷ i „Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce”⁸. Trzy miesiące później, 20 września 2001r., został przyjęty i zatwierdzony przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski trzeci dokument – „Program nauczania religii”⁹. Stanowi on uszczegółowienie „Podstawy programowej”.

Na konieczność powstania nowych dokumentów katechetycznych, a przede wszystkim programu nauczania religii, wskazywano wielokrotnie podczas obrad Komisji Katechetycznej Episkopatu Polski. Od zatwierdzenia poprzedniego „Ramowego Programu Katechizacji” (1.04.1971) minęło bowiem 30 lat. W Polsce nastąpiły istotne zmiany społeczne, polityczne, kulturowe, zmieniły się również warunki funkcjonowania katechezy.

We wrześniu 1990 roku katecheza powróciła do polskiej szkoły, co wymagało podjęcia istotnych modyfikacji programu nauki religii i dostosowania go do warunków szkolnych. Zaistnienie katechezy w środowisku szkolnym przyniosło w konsekwencji zmianę adresatów katechezy. Nie byli to już wyłącznie zaangażowani religijnie katechizowani, ale również poszukujący wiary lub filozofii życia oraz niewierzący¹⁰. Wymagało to zatem podjęcia działań ewangelizacyjnych i interpretacyjnych.

Kolejnym motywem skłaniającym do przygotowania wspomnianych dokumentów Kościoła Katolickiego w Polsce był fakt opublikowania przez Stolicę Apostolską, już po Soborze Watykańskim II kilku istotnych dokumentów katechetycznych. Należą do nich: *Directorium Catechisticum Ge-*

⁶ Por. E. Osewska, Kierunki współczesnej katechezy rodzinnej odczytane w literaturze pedagogiczno-katechetycznej, dz. cyt., s. 11; J. Stala, E. Osewska, Fundamentalne podstawy i obszary katechezy rodzinnej, Tarnów 2000, s. 46-65; J. Stala, Przedmiot i forma katechezy rodzinnej, *Katecheta* 1999, nr 4, s. 10-15.

⁷ Konferencja Episkopatu Polski, Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce, Kraków 2001.

⁸ Konferencja Episkopatu Polski, Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce, Kraków 2001.

⁹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, Program nauczania religii, Kraków 2001.

¹⁰ J. Szpet, Przyszłość lekcji religii w polskiej szkole, Poznań 2002, s. 59.

nerale (w języku polskim znane jako „Ogólna Instrukcja Katechetyczna”), adhortacja apostołska Jana Pawła II *Catechesi tradendae*, Katechizm Kościoła Katolickiego oraz „Dyrektorium Ogólne o Katechizacji”. Ostatni dokument zawierał wyraźne wskazanie i zachętę, aby poszczególne episkopaty przygotowały bardziej szczegółowe instrukcje dla swoich krajów lub wybranych regionów.

Znaczącym motywem wskazującym na potrzebę zmiany programu nauki religii było także wprowadzenie przez Ministerstwo Edukacji Narodowej reformy systemu edukacji w Polsce i konieczność dostosowania nauczania religii do wymogów reformy.

3. Problemy katechezy rodzinnej zawarte w „Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce”

Nowe dokumenty katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce zawierają założenia, normy, wytyczne, sugestie do działań katechetycznych w Polsce, przy czym koncentrują się przede wszystkim na nauczaniu religii w szkole, w małym stopniu podejmując problematykę rodzinną.

U podstaw „Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce” leżało przekonanie, że posługę katechetyczną Kościoła należy ujmować całościowo we wszystkich wymiarach i aspektach, włączając ją w całość kształtu misji duszpasterskiej i ewangelizacyjnej¹¹, przy uwzględnieniu nowej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce. Dlatego już we wprowadzeniu dokument podkreśla trzy sprawy: sytuację polskiej rodziny, wpływ mediów oraz świat kultury. Dostrzega pozytywne przejawy życia społecznego w Polsce, na przykład: decyzje legislacyjne szanujące prawo rodziców do wychowania swoich dzieci i wspierające współpracę rodziny, szkoły, Kościoła w procesie wychowania dzieci i młodzieży; ale wskazuje również na zagrożenia. Do najważniejszych zagrożeń życia rodzinnego zalicza: zubożenie społeczeństwa, bezrobocie, obniżenie życia kulturowego i duchowego, niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb i dążeń osoby ludzkiej, ustanawianie praw, które sprzeciwiają się poszanowaniu życia (zabijanie nienarodzonych, posiadanie narkotyków i handel nimi), tolerując zło moralne (zalegalizowanie rozwodów, pornografii) albo nie stają w obronie najsłabszych i pokrzywdzonych.

Dyrektorium wskazuje, iż środki masowego przekazu coraz intensywniej oddziałują na kształtowanie świadomości społeczeństwa, proponując

---

¹¹ R. Murawski, Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce, w: *Katecheza wobec wyzwań współczesności*, red. R. Czekalski, Płock 2001, s. 73.

różne formy liberalizmu etycznego. Dlatego autorzy dokumentu zachęcają wszystkich wychowawców chrześcijańskich (choć nie zawsze wprost rodziców) do odważnego głoszenia prawdy o Bogu.

Dyrektorium zwraca również uwagę na podważanie przez środki masowego przekazu autorytetu wychowawczego rodziców i nauczycieli oraz relatywizację tradycyjnych wartości, norm i zasad życia opartych na Ewangelii. Niekorzystne zmiany w postawach wobec rodziny stawiają przed katechezą i wychowaniem chrześcijańskim szczególne zadania. „Prawdziwym wyzwaniem dla wychowania chrześcijańskiego jest nie tylko dążenie do zagwarantowania rodzinie pierwszoplanowej roli w wychowaniu, także w wychowaniu religijnym, ale również przychodzenie jej z pomocą, aby była w stanie stać się prawdziwą wspólnotą wychowującą i ewangelizującą, w której rozwijane będą wychowawcze zasady czerpiące swą siłę z żywego kontaktu z Bogiem, z Ewangelii, z ofiarnej i bezinteresownej miłości, roztropnie stawiającej także konieczne wymagania. Działania takie są potrzebne i poniekąd konieczne, ponieważ wiele wspólnot małżeńskich i rodzinnych przeżywa różnorodne trudności, którym same nie mogą sprostać; wiele jest też rodzin skonfliktowanych i zarazem konfliktogennych, niepełnych i rozbitych, sprawiających, że potomstwo jest praktycznie pozbawione miłości, wsparcia rodzicielskiego i wychowania. Stan ten jest pogłębiany tendencjami pomniejszania roli i znaczenia rodziny w życiu społecznym, co powoduje, że przestaje być ona postrzegana jako podstawowa wspólnota życia ludzkiego i jego rozwoju. Wszystko to przyczynia się do zaburzenia rozwoju osobowego członków rodziny, a szczególnie potomstwa. Jego przejawem są wielorakie frustracje, przejawiające się w nieumiejętności czy nawet niemożności nawiązywania prawdziwie osobowych kontaktów, jak również takie zachowania patologiczne, jak przestępczość, narkomania, pijactwo itp., tak boleśnie dotykające naszego życia”¹².

Niniejszy dokument nie tylko prezentuje sytuację polskiej rodziny w okresie transformacji ustrojowej, ale w oparciu o dokonaną diagnozę podaje konkretne wskazówki pastoralne. „Nie uzdrowią tej sytuacji ani inicjatywy tworzenia rodzin zastępczych, pobyty w domach dziecka lub w instytucjach o charakterze opiekuńczym czy resocjalizacyjnym, ani tym bardziej niedoskonałe rozwiązania prawne. Wobec takiej sytuacji podstawowym zadaniem duszpasterzy i katechetów jest jasne ukazywanie prawdy, że jedynie powrót do pierwotnego zamysłu Bożego względem małżeństwa i rodziny (zob. Mt 19,1-9) jest w stanie zapobiec dalszej degradacji rodziny polskiej, a także ją odrodzić. Jest nim także stałe na-

---

¹² PDK, 9.

woływanie, aby rodzina stała w centrum wszystkich działań o charakterze legislacyjnym, administracyjnym, społecznym, politycznym i duszpasterskim, gdyż dopiero wysiłki i działania o charakterze kompleksowym i skoordynowanym mogą skutecznie przyczynić się do zabezpieczenia jej trwałego charakteru, jako podstawowej wspólnoty życia społecznego i kościelnego. Prawdziwą pomocą rodzinie może okazać się w tym względzie katecheza skierowana do rodzin, której miejsce i role należy jasno określić, jak również uczynić przedmiotem większego zainteresowania w Kościele¹³.

Autorzy Dyrektorium wskazują wyraźnie na wartość katechezy rodzinnej, chociaż nie podają, czy ma to być katecheza realizowana w środowisku rodzinnym, katecheza rodzin czy katecheza rodziców.

Nie formułują także jasno celu katechezy rodzinnej, natomiast określają cel nadrzędny katechezy, którym jest prowadzenie do spotkania z Jezusem¹⁴. Tak określony nadrzędny cel katechezy jest osiągany poprzez cele szczegółowe: rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formację moralną, nauczanie modlitwy, wychowanie do życia wspólnotowego, wprowadzenie do misji¹⁵. Wszystkie wymienione cele szczegółowe katechezy można uznać również za zadania katechezy rodzinnej.

Opisując szczegółowo zadania katechezy, Dyrektorium wskazuje bezpośrednio na rolę rodziców w procesie wychowania moralnego, modlitewnego i wprowadzenia do misji, które „realizuje się w rodzinie głównie poprzez żywe świadectwo wiary rodziców”¹⁶. Rodzicom nie wolno jednak zapominać o pozostałych zadaniach katechezy, stanowią one bowiem jedną „różnicowaną i wieloaspektową całość”¹⁷, powinny być zatem traktowane integralnie, bez pomijania któregośkolwiek z nich¹⁸.

Dyrektorium wyraźnie przypomina, iż rodzina chrześcijańska ma do spełnienia szczególną rolę „w sytuacji, gdy któryś z członków rodziny nie wierzy lub zdystansowany jest do Kościoła”. Pozostali członkowie rodziny winni zatroszczyć się o podjęcie wewnątrzrodzinnych działań misyjnych i ewangelizacyjnych.

Część II „Dyrektorium katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce” przedstawia pracowników posługi katechetycznej, wskazując m.in. na osoby odpowiedzialne za katechezę, wśród których wymienia rodziców.

---

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże, n. 22.

¹⁵ Por. tamże, n. 23.

¹⁶ Tamże, 29.

¹⁷ Tamże, 30.

¹⁸ Por. tamże, 30.

Katecheza rodzinna jest szansą dla Kościoła, ale równocześnie wielkim wyzwaniem i zadaniem, dlatego polskie dokumenty katechetyczne kierując się wskazaniem Deklaracji *Gravissimum educationis* przypominają rodzicom, iż przez nich, „jako pierwszych nauczycieli i wychowawców w wierze, dokonuje się głębsze wtajemniczenie w życie chrześcijańskie ich dzieci”¹⁹.

Dyrektorium nawiązując do istotnej myśli adhortacji *Catechesi tradendae* ukazuje rodzinę jako pierwsze, nie tylko w porządku chronologicznym, ale również w sensie wartości, środowisko katechetyczne. „To w rodzinie, przez świadectwo życia chrześcijańskiego rodziców, dzieci doświadczają pierwszych religijnych przeżyć, które często pozostawiają decydujący ślad na całe życie. Z tej też racji działalność katechetyczna w rodzinie ma swój bardzo szczególny charakter, niczym w żaden sposób nie zastąpiony”²⁰.

Dyrektorium przywołuje również zapis zawarty w adhortacji *Familiaris consortio*: „Prawo rodziców do wychowania swego potomstwa ma jednocześnie charakter zobowiązania. Prawo – obowiązek wychowania jest pierwotny i ma pierwszeństwo w stosunku do zadań wychowawczych innych osób z racji wyjątkowości miłości łączącej rodziców i dzieci, i nie może być zawłaszczony przez żaden inny podmiot wychowawczy. Prawo do wychowania oznacza w szczególności prawo do wychowania dzieci według własnych tradycji religijnych i kulturowych, przy pomocy koniecznych środków, narzędzi czy instytucji, które w wychowaniu winny wspomagać rodzinę”²¹.

Niniejszy tekst, mimo iż nie odwołuje się bezpośrednio do nauczania Kościoła o małżeństwie i rodzinie, to jest w nim mocno osadzony. Prawo – obowiązek rodziców zostało dookreślone przez podanie jego przymiotów: istotne, pierwotne, mające pierwszeństwo, wykluczające zastępstwo i niezbywalne. Podane określenia wynikają z koncepcji rodzicielskiej funkcji wychowawczej, która wypływa na gruncie prawa naturalnego z faktu macierzyństwa i ojcostwa, a na gruncie teologii z przyjętego sakramentu chrztu i bierzmowania. Niezwykła, oryginalna więź miłości łącząca dzieci i rodziców nie może być odtworzona przez żadne instytucje wychowawcze, nie powinna być zatem przez nikogo przejęta i zawłaszczona²².

Dokument wskazuje wyraźnie na godność dziecka jako osoby, która od poczęcia posiada prawo do życia i odpowiedniego wychowania w środowisku rodzinnym. Te dwa prawa są nierozdzielne²³, próby ich rozłączenia są

¹⁹ Por. DOK, 255, PDK, 126.

²⁰ PDK, 126.

²¹ Por. FC, 36, PDK, 127.

²² Por. J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, Lublin 2002, s. 32-33.

²³ Tamże.

zawsze bezpośrednim uderzeniem w człowieczeństwo. Wychowanie i katechizacja to kontynuacja miłości rodziców i zrodzenia, to pragnienie dobra dziecka wyrażone codziennym staraniem rodziców. Katecheza w rodzinie wiąże się wprost z procesem wychowania religijnego wpleczonego w wychowanie ogólne.

Prawo matek i ojców do wychowania potomstwa zgodnie ze swoimi przekonaniem religijnymi i w nawiązaniu do tradycji rodzinnej winno być nieustannie wspierane przez wszelkie instytucje wychowawcze: szkołę, poradnie i placówki specjalistyczne. To wsparcie procesu wychowawczego realizowanego w rodzinie powinno ujawnić się również w przekazie radiowym, telewizyjnym, prasowym, przede wszystkim poprzez promowanie wartości rodziny.

Dla katechezy rodzinnej wypływającej wprost z życia rodzinnego niezmiernie istotne jest poznanie treści tegoż życia, z tej racji dokument sięga do „Dyrektorium ogólnego o katechizacji” i przypomina, że „rodzicielskie wychowanie w wierze winno się rozpocząć w zaraniu dzieciństwa. Dokonuje się głównie przez chrześcijańską interpretację różnych wydarzeń rodzinnych i świąt religijnych²⁴. Jest bardziej świadectwem, które uczy, raczej okazjonalnie niż systematycznie, ale w sposób stały i codzienny²⁵. To wprowadzenie w wiarę pogłębia się jeszcze bardziej, jeśli rodzice komentują katechezę [...], jaką ich dorastające dzieci otrzymują we wspólnocie chrześcijańskiej, i pomagają w jej przyjęciu²⁶. Polskie Dyrektorium katechetyczne opisuje zatem działalność katechetyczną w rodzinie, wymieniając jej istotne składniki: świadectwo życia chrześcijańskiego, przeżywanie roku liturgicznego i wydarzeń rodzinnych, werbalizację doświadczenia, przekaz prawd wiary oraz stałą formację.

Nie ulega wątpliwości, iż autorzy Dyrektorium uznają wyjątkowe znaczenie katechezy rodzinnej i przypominają, że „wyprzedza ona każdą inną formę katechezy, towarzyszy jej i poszerza ją²⁷”.

Aktualna sytuacja społeczno-polityczna w Polsce nie sprzyja przekazowi wartości chrześcijańskich, dlatego matki i ojcowie powinni bardziej „za-troszczyć się o to, by ich dzieci:

- zostały ochrzczone zaraz po urodzeniu;
- zostały przygotowane do I Komunii świętej i do sakramentu pokuty;
- przyjęły we właściwym czasie sakrament bierzmowania;
- ucześniezały na szkolne lekcje religii i uczestniczyły w parafialnym duszpasterstwie katechetycznym;

²⁴ Por. CTr, 68.

²⁵ Por. DOK, 255; PDK, 128.

²⁶ DOK, 226.

²⁷ Por. CTr, 68; PDK, 128.

– brały udział w praktykach religijnych i uczestniczyły w życiu liturgiczno-sakramentalnym Kościoła;

– kierowały się w życiu zasadami chrześcijańskimi²⁸.

Nawiązując do Kodeksu Prawa Kanonicznego²⁹ kan. 774 § 2 dokument wskazuje, że w sytuacji braku rodziców „obowiązek wychowania w wierze przejmują osoby, które ich zastępują oraz rodzice chrzestni³⁰”. Do osób o szczególnym znaczeniu w katechezie rodzinnej dokument zalicza dziadków, których mądrość i zmysł religijny w wielu przypadkach mają decydujące znaczenie dla kształtowania klimatu chrześcijańskiego rodziny i rozwoju religijnego dzieci³¹.

Rodzice i dorośli z najbliższego otoczenia poprzez swoje działania wychowawcze przyczyniają się do wzrostu wiary dziecka. Podstawowym warunkiem prawidłowego procesu budzenia, przekazywania i formowania wiary dziecka jest jej obecność u osób znaczących³². Zatem katecheza wewnątrzrodzinna domaga się katechezy dorosłych (rodziców, dziadków, rodziców chrzestnych). Wszyscy dorośli zaangażowani w katechezę rodzinną potrzebują katechezy dorosłych, która „uwzględni sytuację ich wiary³³, będzie „popierać formację i dojrzewanie życia chrześcijańskiego, wychowywać do właściwej oceny w świetle wiary zmian społeczno-kulturowych, wyjaśniać dzisiejsze problemy religijne i moralne, wyjaśniać relacje, jakie zachodzą między działaniem doczesnym a eklezjalnym, rozwijać racjonalne podstawy wiary, formować do przyjęcia odpowiedzialności w misji Kościoła i do umiejętności odważnego dawania świadectwa chrześcijańskiego w społeczeństwie³⁴”.

Rodzice potrzebują wzmocnienia ze strony lokalnej wspólnoty. Parafia może być ośrodkiem katechetycznego kształcenia rodziców, którzy równocześnie mogą się od siebie wzajemnie wiele nauczyć. Rola parafii organizującej katechezę dla rodziców polega głównie na ukazaniu im wartości, konieczności i niezbywalności działań katechetycznych w rodzinie oraz odpowiedzialności, jaką z tego tytułu ponoszą. Rodzicom należy wyjaśnić, że zadania katechetyczne, których się podejmują, nie są czymś nowym i nie stanowią ich dodatkowego obciążenia, ale są bezpośrednio związane z chrześcijańskim rodzicielstwem. Podstawowy akcent musi być położony na domową realizację katechezy i wytłumaczenie, że jest ona wtopiona w rytm

²⁸ PDK, 128.

²⁹ Kodeks Prawa Kanonicznego (25.01.1983), Poznań 1984.

³⁰ PDK, 128.

³¹ PDK, 129.

³² R. Sauer, Wychowanie religijne w rodzinie, Znak 1990, nr 314-315, s. 937.

³³ PDK, 99.

³⁴ PDK, 100.

codziennego życia, a stanowią o niej zwłaszcza relacje między rodzicami i dziećmi. Rodzice winni mieć także pewność, że nie obciąża się ich wyłączną odpowiedzialnością za chrześcijańskie wychowanie dzieci, ale ich starania są kontynuowane i uzupełniane przez całą wspólnotę parafialną i nauczanie religii w szkole publicznej³⁵. Równocześnie matki i ojcowie powinni pamiętać, iż są pierwszymi katechetami swoich dzieci i „włożyć wysiłek, aby dobrze przygotować się do katechizowania dzieci, jak również dołożyć starań, aby to zadanie wypełniać z niestrudzonym zapałem”³⁶.

Stworzenie całościowego i pozytywnego środowiska wychowawczego w rodzinie wymaga pełnego i planowego współdziałania podjętego przez społeczność lokalną, rząd, szkołę i Kościół na rzecz rodziny. Taka współpraca nie może jednak ograniczać się do przygotowania specjalnych programów wychowawczych dla rodzin, ale musi zakładać wzajemną wymianę wartości, komplementarność działania, przestrzeganie zasady wzajemnych kompetencji i – co szczególnie ważne – uznanie oryginalności rodziny w dziedzinie wychowania chrześcijańskiego.

4. Współpraca środowisk katechetycznych w świetle „Podstawy programowej Kościoła katolickiego w Polsce” i „Programu nauczania religii”

Powrót nauki religii do szkoły w 1990 roku ujawnił słabości poszczególnych środowisk katechetycznych, a zwłaszcza obnażył brak współpracy rodziny, parafii i szkoły. Rodzice uznali katechetów za najlepszych specjalistów w zakresie wychowania religijnego swoich dzieci i na nich w dużym stopniu przerzucili odpowiedzialność za wychowanie moralne, inicjację sakramentalną, formację liturgiczno-modlitewną. Przypominanie rodzicom, zwłaszcza matkom i ojcom dzieci przygotowujących się do I Komunii św. o ich obowiązkach katechetycznych wywoływało bunt i skargi skierowane do dyrektora szkoły.

Uznając trudności polskiej katechezy po roku 1990, „Podstawa programowa” i „Program nauczania religii” starają się podać nowe rozwiązania i inspirować do pogłębienia współpracy trzech środowisk katechetycznych. W „Podstawie programowej” występuje odrębny dział pod nazwą „współpraca środowisk”, w którym zwrócono uwagę na parafię i rodzinę, uznając ich oryginalność i specyficzne zadania.

„Podstawa programowa” proponuje na każdym etapie kształcenia dzieci zorganizowanie spotkań z rodzicami, przy czym ich miejsce, forma, częstotliwość, charakter powinny być dostosowane do potrzeb i możliwości rodziców. Dokument pośrednio zaleca ograniczanie uczestników spotkań ro-

³⁵ Por. PDK, 86.

³⁶ PDK, 130.

dzicielskich do matek i ojców dzieci z tej samej klasy lub tego samego poziomu kształcenia.

Odmienne są również wskazania skierowane do rodziców na poziomie katechezy przedszkolnej, katechezy inicjacji do sakramentu pokuty i pojednania, katechezy klas IV-VI, katechezy młodzieży gimnazjalnej, katechezy w szkole ponadgimnazjalnej, katechezy osób szczególnej troski.

Autorzy „Podstawy programowej” zwracają uwagę, że w ramach współdziałania katechetów z rodzicami dzieci do szóstego roku życia trzeba uwzględnić następujące zagadnienia:

1. „Należy uświadamiać rodzicom, że Bóg, którego wyznajemy, objawia ludziom swą bliskość i przyjaźń. Działanie te są niezbędne choćby dlatego, że właśnie rodzice najczęściej wpływają na kształtowany w świadomości dziecka obraz Boga.

2. Współpraca z rodzicami winna zmierzać także do uświadamiania im, że dziecko – poza innymi zakresami ich postaw – identyfikuje się także z ich postawami religijnymi i je naśladuje. Zasada ta ma zastosowanie przede wszystkim w przejmowaniu od rodziców konkretnych praktyk religijnych. Poprzez te zdolności dziecko uczestniczy w religijności dorosłych. Trzeba jednak pamiętać, że procesy te tylko na stosunkowo krótki czas mogą dostarczać dziecku wystarczających argumentów do prowadzenia i rozwijania życia religijnego. Stąd też już na etapie wieku przedszkolnego niezbędne jest wspieranie go w stopniowym nabywaniu zdolności dochodzenia do religijności autonomicznej.

3. Rodzice, którzy zazwyczaj stanowią dla dziecka w wieku przedszkolnym największy autorytet, winni podejmować świadome działania umożliwiające dziecku odkrywanie Boga jako autentycznego obrońcy człowieka. Wyrazem Jego troski o dobro ludzi są między innymi przykazania, spośród których najważniejsze jest przykazanie miłości. W procesach wychowywania małego dziecka inspirowanego wiarą ważne jest zatem, aby ten aspekt był stopniowo dziecku przybliżany, a wraz z nim związek człowieka z Bogiem, którego wyrazem był chrzest. Chrzest też winien stanowić w przypadku wychowywania religijnego już w wieku przedszkolnym ważny punkt odniesienia dla całej religijności dziecka³⁷.

Opisując katechezę realizowaną przez rodziców dzieci przygotowujących się do sakramentu pokuty i pojednania oraz Eucharystii, dokument przypomina, że:

– „Rodzice są pierwszymi wychowawcami, a rodzina chrześcijańska powinna odzwierciedlać różne aspekty i funkcje życia całego Kościoła.

³⁷ PPK, 1.3.1.

Aby dobrze przygotować rodziców do podejmowania tych zadań względem dzieci, należy przewidzieć systematyczną współpracę katechety z rodzicami. Formy jej zależne będą od miejscowych tradycji oraz warunków szkolnych;

– Poprzez spotkania katechetyczne należy dążyć do stworzenia katechety rodzinnej, bez której trudno mówić o pełnym przygotowaniu do życia chrześcijańskiego. W sytuacjach rodzin niepełnych (rozwód, separacja, związek niesakramentalny) dyskretnie zachęcać oraz ukazywać możliwości rozwijania życia religijnego;

– Czasem szczególnie sprzyjającym współpracy trzech środowisk (szkoły, rodziny, parafii) jest okres przygotowania do pierwszego pełnego uczestnictwa we Mszy świętej (i spowiedź i I Komunia święta) oraz cały następny rok;

– Spotkania z rodzicami winny wpisywać się w całokształt działań katechetycznych, a nie tylko pedagogizujących. Powinny być prowadzone w formie warsztatów, dialogu i wspólnej pracy. Dlatego należy je organizować dla rodziców jednej klasy, a przynajmniej jednego poziomu wiekowego;

– Podczas comiesięcznych spotkań z rodzicami dzieci klasy II należy dążyć do pogłębienia wiary przez odpowiednio dobraną tematykę (wiara i jej wyznawanie, znaki wiary, grzech i nawrócenie, Zgromadzenie Eucharystyczne i udział w nim, przeżywanie codzienne chrześcijaństwa) oraz przeżywanie Mszy świętych inicjacyjnych;

– Spotkania kwartalne (lub częstsze) rodziców dzieci pokomunijnych winny mieć charakter mistagogiczny, prowadzący do aktywnego i pełnego zaangażowania w Eucharystię;

– Spotkania takie należy organizować na terenie szkoły lub parafii, zawsze w porozumieniu z władzami szkolnymi i księdzem proboszczem³⁸.

„Podstawa programowa” nie rezygnuje również ze współpracy z rodzicami, kiedy ich dzieci przyjęły już sakramenty inicjacji chrześcijańskiej, ale przypomina o konieczności utrzymywania kontaktu z rodziną w celu zintegrowania działań wychowawczych. Za niezwykle istotne uznaje organizowanie spotkań dla rodziców, podczas których podejmowane będą zagadnienia katechetyczne i wychowawcze³⁹.

Młodzi ludzie między 13 a 16 rokiem życia przeżywają wiele trudności i kryzysów związanych z ich przemianą biologiczną, emocjonalną, intelektualną, wolitywną, dlatego „kontakty nauczyciela religii z rodzicami młodzieży gimnazjalnej mają nieco inny charakter niż to miało miejsce

³⁸ Tamże, n. 2.4.1.

³⁹ Por. tamże, n. 3.4.1.

w młodszych klasach. Wynika to nie tylko stąd, że młodzież w wieku gimnazjalnym potrzebuje specyficznego podejścia pedagogicznego, ale również z faktu, że gimnazja gromadzą uczniów należących do kilku parafii. Dlatego też nauczyciel religii kontaktuje się z rodzicami uczniów głównie poprzez szkołę⁴⁰.

Dokument przypomina o prawie rodziców do uzyskania informacji o zakresie podejmowanych tematów w nauczaniu religii oraz wymaganiach stawianych przez katechetę. Warto pamiętać, że w gimnazjum jeszcze rodzice decydują o uczęszczaniu swoich dzieci na lekcje religii, powinni zatem pozostawać w stałym kontakcie z katechetą, dzieląc się z nim swoimi spostrzeżeniami i refleksjami na temat rozwoju religijnego ich potomstwa.

Kontakt z rodzicami młodzieży ponadgimnazjalnej jest często utrudniony dużą odległością od miejsca zamieszkania, dlatego dokumenty wskazują jedynie na konieczność zintegrowania działań wychowawczych i potrzebę poznania środowiska rodzinnego uczniów⁴¹.

Znacznie więcej uwagi poświęcają dokumenty współpracy z rodzicami katechizowanych niepełnosprawnych umysłowo oraz z niedomaganiem słuchu i wzroku. Dokument wyjaśnia, iż rodzice dzieci niepełnosprawnych „często z obawą i rezerwą podchodzą do sprawy wychowania religijnego swoich dzieci. Dlatego współpraca z tym środowiskiem powinna cechować się dużą troską, serdecznością oraz otwartością na problemy i wątpliwości rodziców. Należy stworzyć taki klimat, by rodzice mieli poczucie towarzyszenia im na drodze religijnego wychowania dzieci”⁴².

Autorzy „Podstawy programowej Kościoła katolickiego w Polsce” zwracają uwagę, „iż religijność nie jest tylko i wyłącznie wiedzą intelektualną, ale przede wszystkim przejawia się w życiu i działaniu. Dlatego dziecko upośledzone jest zdolne do udziału w życiu i wychowaniu religijnym. Swą wiarę wyraża ono przede wszystkim odniesieniem do drugiego człowieka. Tak rozumiane wychowanie religijne łączyć się będzie z kształtowaniem postaw i zachowań społecznych ukierunkowanych na dobro innych ludzi, motywowane miłością”⁴³.

Pomimo mniejszych możliwości intelektualnych dzieci specjalnej troski, winny być wdrażane do integracji ze wspólnotą Kościoła, przygotowywane do przyjęcia sakramentów i do uczestnictwa w życiu sakramentalnym.

Wśród dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce brak jest tekstu poświęconego wyłącznie tematyce katechezy rodzinnej, można jednak od-

⁴⁰ Tamże, n. 4.5.1.

⁴¹ Tamże, n. 5.5.1.

⁴² Tamże, n. 6.6.1.

⁴³ Tamże.

kryć wiele rozproszonych treści dotyczących niniejszego problemu. „Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce”, „Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce” i „Program nauczania religii” zwracają uwagę na istotne zmiany struktury i funkcji rodziny, wyrażające się przede wszystkim we wzorcach tworzenia rodzin, wielkości rodziny, sposobach realizowania podstawowych zadań oraz zagrożeniach dla prawidłowego funkcjonowania rodziny. Wśród nich do najważniejszych należą ubożenie społeczeństwa, bezrobocie, obniżenie życia kulturowego i duchowego, niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb i dążeń osoby ludzkiej. Jednak mimo trudnych, a nawet niesprzyjających warunków do pełnego rozwoju i funkcjonowania wspólnoty rodzinnej, dokumenty zachęcają do wspomagania rodziny we wszystkich jej fazach rozwojowych, do wspierania jej funkcji wychowawczej, odnowy katechezy rodzinnej, wzmocnienia związków rodziny z Kościołem lokalnym i szkołą oraz nieustannego odkrywania jej bogactwa w misji ewangelizacyjnej Kościoła.

Elżbieta Osewska: Family Catechesis in Polish Catechetical Documents

Family Catechesis is based upon the insight of the Second Vatican Council as well as recent universal and local Church documents, among them Polish Catechetical Documents: *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (Catechetical Directory of Roman Catholic Church in Poland), (The Core Curriculum of the Roman Catholic Church Catechesis in Poland) and R. E. Curriculum. The documents present the family as a primary context for faith growing and sharing. Family – a community of life and love, is also a vital cell of Church and fulfils the same prophetic, priestly and royal functions. Although it is obvious that family catechesis is directly related to the prophetic function, for its full development, however, it needs to integrate the priestly and royal dimensions. Family catechesis is one of the most important tasks of the Church's mission. It can never be understood as something accidental; neither can it be replaced by another form of catechesis.

Many changes have occurred in Polish society in the last years. The increasing globalization, unemployment, poverty, developments of new technologies have brought about profound change and created new challenges. Dramatic is also the change in a family structure, life and functions. In that situation documents point out the importance of good collaboration between school, parish, religious organizations, youth movement, any kind of educational institutions and family. Despite many difficulties family catechesis still has opportunities for its dynamic growth. This however requires that family catechesis respect for each family, stay in touch with local Church and discover the signs of the time.